

LOCULUS.
MÜLKİYETİN BİREYSEL
MEKÂNLARI ANDREAS
GEHLACH
TÜRKÇESİ: KIVANÇ TANRIYAR

© 2021

@yortkitap

yortkitap.com

LOCULUS: MÜLKİYETİN BİREYSEL MEKÂNLARI

Andreas Gehrlach

Das verschachtelte Ich: Individualräume des Eigentums

Andreas Gehrlach, Matthes & Seitz Berlin, 2020

Bu kitabın telif hakları AnatoliaLit Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

1. Baskı Mayıs 2021

ISBN 978-605-06249-4-6

Almanca aslından çeviren Kıvanç Tanrıyar

Yayıma hazırlık ve tasarımı Osman Şişman

Baskı Sena Ofset

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok,

6. kat, 4 NB 7 9 11, Zeytinburnu, İstanbul.

Sertifika no 45030

YORT KİTAP

İstiklâl Mahallesi, Adalar Sokak,

23/B, Odunpazarı, Eskişehir.

Sertifika no 45646

ÖNSÖZ, 6

M.Ö. 200,000'LERDE TAŞIMA SİSTEMLERİ, 17

LOCULUS: BÜYÜK İMPARATORLUĞUN EN KÜÇÜK YERİ, 40
İNANÇLI İNSANLAR, KARANLIK KORSANLAR,

EVE DÖNEN KAYIPLAR, 57

1900'LERDE VİYANA GENÇLİĞİ: FREUD'UN "DORA"SI, 73

TOTAL KURUMLARIN LOCULUS DÜŞMANLIĞI, 89

BEN'İN KUTULAŞTIRILMASI, 105

TEŞEKKÜRLER, 120

AÇIKLAMALI NOTLAR, 121

İnsanların çantalarında taşıdıkları şeylerin —misal, tüm insani araçların arketipi, kılıcın çocukluk biçimi çakı— ne kadar iptidai ve şairane olduğunu herkesin en az bir kez olsun düşündüğünü tahmin ediyorum. Bir zamanlar sadece çantadaki eşyalar üzerine bir cilt şiir yazmayı planlamıştım. Ancak bunun çok uzun süreceğini ve büyük destanlar devrinin geçmişte kaldığını gördüm.¹

Gilbert Keith Chesterton

ÖNSÖZ

Bir zamanlar Berlin’de uyuma konulu bir kent gezisine katılmıştım. Bir kısmı neredeyse yüz bin Euro değerinde olan, hakiki ahşaptan, bizzat elle hazırlanmış bazalı çift kişilik yataklara deneme babında yatırıldığımız lüks bir uyku laboratuvarı boyunca bize rehberlik ettiler. Tur rehberlerinden biri evsizdi ve bu şaşırtıcı derecede rahatsız lüks yatakları bizzat denedikten sonra bizi kent ve kentin uyku olanakları hakkında kendi bakış açısından bilgilendirmişti. Alman oligarşisi için hazırlanmış bu teşhir salonunun sadece iki sokak ötesinde kalan, özellikle geceleri yattığı bir parkı bize gösterdi. Batı Berlin’deki bu parkı bu kadar sevmesinin sebebi, sadece oradaki bankların uzanarak yatabilmek için yeterince uzun olmasıydı. 2020 yılında

cüzi bir mülk fiyatına lüks bir yatak ile açık havada geceleri insanın bacaklarını germesi için gereken asgari lüks arasında 200 metre dahi mesafe yoktur.

Akşam gelip çattığında evsiz rehberimiz bize bir evde ikamet edemeyecek ya da sadece kendi yatağına sahip olmayacak kadar yoksul olanların bir Avrupa şehrinde hayat sürdürmesinin ne kadar zor olduğuna dair daha fazlasını da anlattı. Gündüz vakti kendisine ait güvenle ikamet edebilecek bir mekân bulmanın ne kadar büyük bir sorun teşkil ettiğini de aktardı. Evsiz yaşayanlar çok hareketli olmak zorundadır; evsizlik daimî bir yolda olma, süreğen bir koşuşturmaca mecburiyeti anlamına gelir. Bu yüzden evsizler kendilerine ait sırt çantalarını, seyahat çantalarını, bavullarını ya da birçok plastik torbalarını (ki bunlar sayesinde sokakta kolayca ayırt edilirler) sürekli yanlarında taşıyamaz. Kıt kanaat geçinirken, depozitolu şişe toplarken ya da hırsızlık yaparken, aşırı kalabalık otobanlardaki yol işaretlerini satarken ve resmî kurumlardan yardım amaçlı alınan randevularda ya da öteki çok çeşitli ve çok yorucu meşgalelerde söz konusu olan basit bir seçenek değildir. Evsizler, eşyalarını diğer türlü de herhangi bir yerde pek saklayamaz ya da tutamaz: Kiralık kasalar çok pahalıdır, evsizlerin ikamet ettiği yerler eşyalarının saklanmasına uygun değildir; ayrıca bunun için yeterince güvenli bir yer yoktur. Bu yüzden, diye anlattı rehberimiz, Berlinli evsizler dikkat çekici bir çözüm geliştirmişti: Çantalarını gün içerisinde hayvanat bahçesine ya da Berlin Parkı'nın başka bir yerine gömerler. Topraktaki kirli ve nemli çukurlarda eşyaları en azından iyi saklanır ve akşamları onları geri alana kadar güvende kalır.

Hiç de azımsanamayacak sayıda evsiz, gömükleri eşyalarının kesin yerini hafızalarında tutmakta zorlandıkları bir hayat sürüyor: Nezarethaneye atıldıklarından, çoğu zaman doğaçlama çözümler buldukları ve tehlikeli biçimde kendi ilaç tedavilerini kendi başlarına geliştirdikleri psikolojik sorunları yüzünden ya da genel olarak yerlerini çabucak değiştirmeleri için gereken herhangi bir sebepten, çantalarını tam olarak nereye sakladıklarını unutuyorlar. Kent rehberimiz, günün birinde tarihçilerle arkeologların, onlarca hatta yüzlerce çanta ve bavulun ne anlama geldiği hakkında hayli büyük bir muammayı çözmeye çalışacaklarını düşünüyordu. Rehberimize göre bunlar hayvanat bahçesinde yapılacak bir kazı sırasında gün ışığına çıkacak ve herhangi bir kültürel bağlama oturtulamayacaktı. O çantalar –hatta genel olarak çantalar– bu kent turundan beri bende her tür dikizciliğin ötesinde yoğun bir ilgi uyandırmıştır. Bunlar, bir insanın tüm mal varlığını kapsayan mahfazalardır. İçlerinde bir insanın sahip olabileceği ve ihtiyaç duyduğu her tür temel eşya bulunur: Diş fırçaları, üst baş, gözlükler, ilaçlar. Fakat aynı zamanda bozulmuş stres çarkı, kitaplar, sevilen hatırat, sadece güvenlik için saklanmış eşyalar, bir İsviçre çakısı, en sevilen tatlının ambalajı, elbette bir de kişiye atamayacağı kadar önemli geldiğinden orada kalakalmış gereksiz eşyalar...

Bu kent gezisinden sadece birkaç hafta sonra Berlin'e geri dönüş için bir Avrupa havaalanında uçağın inmesini bekliyordum. Burada zamanımızın tantanalı güvenlik gösterilerinden biri gözlemlenebiliyordu: Havaalanının bir köşesinde tamamen normal görünümlü fakat sahipsiz bir bavul bulunmuştu. Giderek daha acil hale gelen birkaç anons duyuldu ve bavulun bulunma-

sından çok kısa bir süre sonra abartılı bir feveran patladı; pek çok anons yapıldı ve hızla koşuşturuldu. Yolcu giriş kapısı toparlandı; çok mekân kaplayan, ne idüğü belirsiz tekerlekli valizin etrafı çevrildi ve onlarca polis tarafından gözetlendi. Daha sonra, bir süreliğine, köşesinde yapayalnız ve masumane bekledi. En nihayetinde bavulun kendisine ait olduğunu söyleyecek kimse ortaya çıkmadığından, en kötü olasılık varsayıldı ve bavul hemen patlatıldı. Esasen içinde ne bulunduğunu bilemiyoruz. Gerçekten patlayıcı madde bulunsaydı, saldırı denemesi olduğu hakkında kesinlikle bir şeyler duyardık. Bu yüzden bavulun içinde her gün uçaklara yüklenen ya da Berlin Hayvanat Bahçesi'ne gömülmüş on binlerce eşyayla üç aşağı beş yukarı aynı şeyler bulunduğu tahmin edilebilir: İç çamaşırları, giysiler, cep telefonu şarj kablosu, bir dolma kalem, tamponlar, bir makas, yarısı boşalmış bir içecek şişesi, bir roman, birinin ya da bir şeyin kişiye göre mühim ama yine de önemsiz bir fotoğrafı... Sonra, birçok çantada daha da tuhaf eşyalara rastlanabilir; mesela sarımsak ezeceği, bir zamanlar içinde yedek vida bulunan küçük bir naylon poşet, "avokado ve pamuk helva" kokulu neredeyse tükenmiş bir dudak kremi, üzerinde altunî bir ejderha olan gazoz kapağı, balık biçimli kırmızı kapaklı bir soya sosu şişesi ve uzun zaman kum havuzunda kilometrelerce sürüldüğü için hasar görmüş bir oyuncak araba...

Bunların hepsi önemli olabilir. Tüm bu eşyalar ve onlarla birlikte her gün yanımızda taşıdığımız mahfazaları, bu kitabın konusudur. Bunlar insanlar için önemlidir, bu yüzden de biz insanların neden bedenlerimize ve uzuvlarımıza neredeyse her zaman dikkat çekici bir yedek aksesuar iliştiirdiğimizi ve bu eşyalara ve onların mahfazalarına hangi değeri atfettiğimi-

zi anlamak, bir o kadar önemli bir kültürel çalışmalar projesidir. Zira valizler sahiplerinden ayrıldığına, tek tek sayılan eşyanın neden bu kadar büyük bir çabayla oradan oraya taşınacak kadar değerli olduğu genelde pek açık değildir. Bir elde değerli olan, diğer elde çöptür. Bu kitap bu belirsizlikten doğmuştur. Mutfak çekmecesindeki her bir ucuz çelik çatal, hukuki açıdan tanımlandığında benim mülkiyetimdedir, fakat tam tersi bir biçimde benimle çok daha gevşek biçimde bağlantılıdır; bu yüzden, izci olduğumdan beri yanımda taşıdığım İsviçre çakısı, çocukken bana verilen tiftiklenmiş pelüş hayvanım ya da karton ayakkabı kutumun içinde muhafaza ettiğim, yatağımın altının derinliklerine itilmiş her şey, yazı masamın yanındaki rafta yer alan en sevdiğim kitaptan daha “önemsiz”dir. Bilezik, en sevdiğim ayakkabılar, buzdolabına iliştirilmiş çocuk resmi belki de pek değerli değildir, hatta hiç değerli değildir; yine de bu eşyalar bizim için belki de daha büyük maddi bir değere sahip diğer eşyalardan çok daha değerli, çok daha “nevi şahsına münhasır”dır.* Kitabın ilerleyen sayfalarında eşyaların niceliksel değerlerinden imtina edilecek, bunun yerine aidiyet kurulmuş şeylerin anlamının yoğunluğuna dikkat çekilecektir. Bunun anlamı, insanların yakınında bulundukları, uzun zaman boyunca ve bol bol faydalandıkları eşyalarla sık sık mahrem ve sadece ikircikli biçimde feragat edilebilen bir aidiyet kurulmuş olmasıdır. Bunun üzerine, bu şeylerin yerini sormak gerekir: Nerede, ne şekilde saklanıyor, depolanıyor ve naklediliyorlar? Bu

* Burada “eigentümlich”, nevi şahsına münhasır demek. Yazar aynı zamanda “Eigentum” (mülk) üzerine vurgu yaparak kelimenin “temellük edilebilir” anlamını da koruyor. (ç. n.)

sorunun üzerine Őu nokta dikkat çekiyor: Bu yoğun mülkiyet formlarına sahip eşyalar çoğunlukla değersiz ya da sadece düşük emtia değerine sahiptir, kullanım değeri de azaldıkça azalır. Çanta, sandık, çekmece gibi küçük, mahrem, son derece bireyselleştirilmiş alanlarda muhafaza edilirler; teşhir edildiklerinde de özenle ve koruna koruna teşhir edilirler. Tüm bunların gösterdiği Şey “eşyalara duyulan belirli, neredeyse büyüü bir ilişkinin sırrı”, sadece tek bir insanın ve onun eşyalarının birkaçı için gerekli olan bir mahremiyet, kullanım zorunluluğu ve bir tür fetişleştirmedir.² Bu yüzden de Marx’ın analiz ettiği, piyasaya fırlatılmış şeylerin varsayılan fiyatının karşılığı, emtianın metafiziği ile açıklanamaz. Freud’un psikanalitik ve daima patolojikleştirme eğilimli fetiş kuramı da bu sevilen eşyalara dair doğru kelime dağarcığını bulmak için bir o kadar kifayetsiz kalacaktır. Her birey, gündelik ama çok yüklü anlamı sadece kendisine bir Şey ifade eden, bu yüzden de metafiziğin yansıması ya da ifradı olarak açıklanamayan birkaç Őeye sahiptir.

Her Şeyden önce: Bireysel ve duygusal açıdan çok yüklü olan bu hususların tümü, bu nesnelere birlikte, mülkiyet kavramı üzerinden tarif edilebilir mi? Herhangi bir tesadüfi sebepten sokaktan aldığımız çakıl taşıyla hâlâ orada durmaya devam eden diğer çakıl taşları arasındaki fark, değer ile gündelik ekonomi alanının neresinde ortaya çıkar? Hukuki açıdan, bu tip temellük edilme biçimlerine dair iyice düşünüp taşınılmış nizamnameler ve düzenlemeler elbette vardır; yine de hepsi tümüyle mülkiyetin, temellük ve intifa hakkının Roma Hukuku’ndan gelen Őematik kullanımlarına dayanır. Yine de gözden geçirilmiş özel mülkle “temellük edilmiş kişisel eşya” olarak karşı karşıya ge-

len Marksist yargı –kaldı ki “temellük edilmiş kişisel eşya”nın sosyalist devrimde de dokunulmadan kalmış olması gerekir– gündelik hayatta ve somut hayatın ifasında mülkiyetin işleme biçiminin kökenine ulaşamaz.

Her kültür, temellük hakkı konusunda bağımsız bir anlayış geliştirir. Bazı insan toplumlarında yüz yıllar içerisinde insanların doğayla, eşyalarla ve gündelik olarak ele aldıkları, kullandıkları, tükettikleri ya da faydalandıkları ürünlerle belirli ilişki kurallarına sahip, dikkate şayan karmaşık bir sistem oluşur. Çoğu tarihî medeniyetin, hatta günümüz medeniyetlerinin gündelik muhitlerinin ötesindeki çevreleriyle görece daha gevşek bir bağı vardır: Ormanlar, dağlar ya da yabancı yerler sadece bir mevcudiyet statüsündedir, tanrısal olarak düzenlenmiş aynı kozmos içerisinde genel, soyut kalmış mevcudiyetleri ile bireye epey yabancı kalırlar. Çoğu şey, madde ve bitki ancak toplandıklarında, üretildiklerinde ya da gündelik işleyişin bir parçası olduklarında bir varoluş kazanırlar. Bundan önce onların sahipleri yoktur, insanlar için bir kez olsun gerçekten var olmamışlardır, bizatihi üretilmiş şeyler olarak verildiklerinde dahi mülkiyet statüleri uzun süre sarih kalmaz: Sadece, kazara kullanılabilirler, hemen sonra yeniden terk edilebilirler, bir tanrının kendine has kullanım hakkına tabi olabilirler ya da sürekli yeniden hediye edilmek zorunda olduklarından hiçbir zaman mülkiyete doğru “katılaşamayan” bir eşya olabilirler.

Muasır Batı kültürümüz, ucu açık bırakılmış bu tip bir mülkiyet statüsünü tanımaz. Geçen yüzyıldan bu yana medeniyetimizde temellük, mülkiyet ve intifa hakkının spesifik ve kendine has üç katı biçimi tüm dünyaya yayıldı. Geç kapitalist medeniyette her eşyanın karşılaşılabileceği görünmez bir aidiyet emaresi vardır;

hiçbir şey, sahibi olmadan var olamaz: Kültürümüzde her şey temellük edilmiştir. Ayrıca hangi eşyanın kime ait olduğunu genelde bilmesek de *bunun herhangi birine ait olduğuna*, sahibinin görünmez isminin ona damgasını vurduğuna, bu eşyaya yanlış davrandığımızda, onu sahiplendiğimizde, ona zarar verdiğimizde ya da sadece izinsiz kullandığımızda bizi yaptırımların beklediğine emin olabiliriz. Birçok vakada sadece eşyaların bariz ya da isimsiz sahipleri bulunmakla kalmaz, onlar ayrıca birilerinin mülkiyetindedir ve işlevlerini intifa etmesi için bir hak sahibi vardır. Bu temellük formlarıyla onların karşılıklı etkileşimlerinden mürekkep üçleme ne kadar çapraşık görünürse görünsün, kişi bunların yine de karmaşık olmadığını, insanların “kendi” eşyalarına kültürel olduğu kadar bireysel olarak da bağlı olduklarını, çoklu satın alım formlarında gözlemler. “Mülkiyet” ya da “temellük hakkı”, eşyaların nasıl bir yoğunlukla, hatta mahremiyetle temellük edildiğini kavramsal açıdan hiçbir biçimde tarif etmez. Diğer şeyler ise yalnızca, mülk sahibi ile şarta bağlı veya hatta sorgulanabilir bir ilişki içinde olan ve ona yabancı kalan, belirgin bir şekilde mesafeli ve tesadüfi bir mülkü temsil eder. Şeylerin birbiriyle ilişkisinin egemen kodu olan hukuki ve ekonomik dil için, şeylerin ve yerlerin hüküm sürdüğü “temellük edilebilirliklerinden”* müteşekkil bir çokkatmanlılık vardır ve bunun için halihazırda yeterli bir kelime dağarcığı yoktur.

* Yazar burada yine “Eigentum”a (mülkiyet) vurgu yaptığı için “Eigentümlichkeit”i “temellük edilebilirlik” diye çevirdim (ç. n.).

Hukuki ve ekonomik mülkiyet anlayışları o kadar formüle edilmiş, o kadar “insansızdır” ki, bizi mülkiyet kuramının gelişiminin bir özetini çıkarmaya zorlar: Tüm bu gündelik eşyalarla bizi az ya da çok yoğun bir ilişki içerisine koymak için şeylerin son derece önemli inceliklerini, bireysel safsatalarını, “acayıplıklarını” daha iyi tasvir edebileceğimiz bir özet. Birçok şey bizim için sadece tesadüfi, bir tarafa atılabilir, potansiyel açıdan her zaman mübadele edilebilecek biçimde bir kenara konabilir niteliktedir. Diğer yandan kimi şeyler bizimle o kadar iç içe geçmiştir ki bizim için muazzam derecede zarurî olmaya başlar. Hiçbir insan bu hayranlık uyandırıcı ya da sıradan şeyleri sadece kendi bedeninin etrafında taşımakla kalmaz; bunun yanında, bunların doluşturulduğu kıyafetler, araç gereçler, protezler, çantalar, seleler, poşetler, torbalar gibi imal edilmiş ve bir biçimde bedene uydurulmuş, bedeni sarmalayan ve mekândan ziyade bireye ait olan bir dizi eşyayı da taşır. Bu deneme, *Mülkiyetin Bireysel Mekânlarının Bir Kuramı*’na yönelik bir başlangıç yapmaya çalışıyor. Gaston Bachelard halihazırda bu tip bir düşünüşü şekillendirmiş, “bireysel mekânların yer-analizi”nden*⁵ bahsetmiştir. Bunu yaparken de bireysel mekân kavramını, yatakları “her şeyden önce bireysel mekânlar”⁴ olarak tasarlayan Georges Perec’ten ödünç almıştır. Bunun yanında belki de insanların değersiz ama bir o kadar önemli şeyleri tamamen kişisel ve mahrem mahfazalarında, çantalarında, sırt çantalarında ve keselerinde beraberlerinde taşımalarını; çekmecelerde, sandıklarda ve gardıroplarda

* Gaston Bachelard, *Mekânın Poetikası*, (çev.) Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul, 2013, 3. Baskı.

saklamalarını ve bedensel açıdan aşırı yakın ve kendi kendini var eden bu mülkiyetin kişiyle ne şekilde ilişki kurduğunu tasvir edilebilir hale getirecek kavram ve mefhumlar geliştiriliyor.

Birinci Bölüm’de her şeyden önce Ursula LeGuin’in fikirlerine bağlanan birkaç temel fikir, insana çanta taşıyan, hatta “temellük eden” varlık sıfatını yüklüyor. İkinci Bölüm, kendi *loculus*’ları içerisindeki Romalı lejyonerlerin kıt eşyaları ile ilgileniyor. Üçüncü Bölüm, bir Amerikan dinî cemaati olan Huttercilerin her üyesinin büyüdüğünde onlara verilen; içinde sadece hijyenik eşyaların değil, ayrıca her şeyden önce mahremiyetlerin korunduğu “Kischte”yi* ele alıyor. Dördüncü Bölüm’de, ekmek kesesi, denizci sandıkları ve Federal Cumhuriyet’e kabul edilen göçmen işçilerin köhnemiş bavulları gibi küçük ama son derece bireysel ve yoğun mülkiyet mekânları için son derece önemli birkaç örnek ele alınacak. Beşinci Bölüm’de Freud’un “Dora” vakasında analizanın, her şeyden önce farklı erkeklerin onun bedeninin ve eşyalarının mahrem alanına duhul etmesi yüzünden çektiği acıya dair tez yeniden okunduktan sonra, Erving Goffman’ın insanların çantalarını X ışınından geçirmeyi ya da onların bireysel mekânlarını –mükemmel bir kişilik inşası için olmazsa olmaz öğeleri– yağmalamayı deneyen “total kurumlarına” şöyle bir göz atılacak. Son olarak Altıncı Bölüm’de argümantasyon antropolojiye doğru kaydırılacak ve Wittgenstein’in bir metaforuna dayanarak

* “Kischte” Hutterciler cemaatinde on beşyaşına gelen her bireye erginleme niteliği ile verdiği kişiye özel sandık. Almanca “Kiste”nin (sandık) Bavyera aksanıyla söylenmiş biçimidir. (ç. n.)

insanın “kutulaştırılması”* birkaç felsefi kuramla ve mülkiyet kuramına dair sonuç önermesiyle sonlandırılacak.

* Kitabın özgün başlığında da yer alan “Verschachtelung” esasen çapraşıklık demek. Fakat türediğı isim “Schachtel”, kutu anlamına geliyor. Kitabın ana temasını sandıklar, torbalar, çantalar ve kutular oluşturduğu için serbestçe böyle çevirmeyi uygun gördüm (ç. n.)

Andreas Gehrlach, silahların değil çantaların tarihi üzerinden bir medeniyet okuması eneriyor. "Kendine ait bir oda" fikrini; M.Ö. 200.000'lerdeki taşıma sistemlerine, Antik Roma askerlerinin çantalarına, korsan sandıklarına, Freud'un meşhur vakası Dora'nın çantasına ve total kurumların bireylerin mahremine göz dikmesine uğrayarak takip ediyor. Tarih, antropoloji, psikanaliz gibi alanlar arasında dolaşan zihin açıcı bir deneme.

